

MEDÂR-I VÂHİDİYYET VE MERKEZ-İ EHADİYYET¹

Sadeleştiren :
Doç.Dr.Osman TÜNER
A.Ü. İlahiyat Fakültesi

Müellifi :
Hariri-zâde Derviş
Muhammed Kemâleddin

Bismillâhırrahmânırrahim. Bir olan Allah'a hamdolsun. O'nun salât ve selâmı da efendimiz Hz.Muhammed'in ve temiz aileleriyle ashâbının üzerine olsun.

Bu şerefli ve değerli risâlede, Hakikat'a sülûk etmenin makamlarını bir daire'de beyan ettim ve ona "*Medar-ı Vâhidyyet ve Merkez-i Ehadiyyet*" adını verdim.

Bilinmelidir ki, Hakikat'a sülûk etmenin makamları yedi tanedir. Bunlardan üçü "*sülûk*" makamlarıdır. Bunlara "*fenâ*", "*mi'râc*" ve "*tedâni*" makamları da denir. Diğer üçü "*cezbe*" makamlarıdır. Bunlara, "*bakâ li-ecll'l-irşâd*", "*nûzûl*" ve "*tedellâ*"

1 Süleymanîye Ktp., Şazeli, No: 27.

Bu el yazması risâlenin müellifi merhûm Hariri-zâde Derviş Muhammed Kemâleddin, 1267/1850'de İstanbul'da doğmuştur. Babası, Rifâiyye ve Halvetiyye şeyhlerinden Şeyh Abdurrahmân-ı Hariri'dir. Âlet ilimlerini ve yüksek ilimleri tahsil ettikten sonra, babasının manevî terbiyesi altında Rifâiyye ve Halvetiyye usûlüne göre mücâhededesini sürdürmüş, Şeyh Muhammed Enisü'l-Hüseynî ed-Dimeşki'den seyr-i sülûkünü tamamlamıştır.

Aslen Halep'li olan Hariri-zâde, 1286'da Halep ve Mısır'a giderek, dört ay kadar oralardaki şeyhlerle sohbet edip, tekrar İstanbul'a dönmüştür. İstanbul'da Abdullatîf-i Buhâri ve Şeyh Kâsım-ı Mağribî gibi hadis âlimlerinden Hâdis tahsil yapan müellif, 1288'de Şeyh Muhammed Nûrû'l-Arabi el-Melâmî'nin sohbetinde bulunmuş ve Şeyh-i Ekber'in "Fusûsu'l-Hikem" ve "Risâletü'l-Ehadiyye"si ile İbn Fârız'ın "Kaside-i Tâiyye"sini okumuştur. Daha sonraları kendî hânesinde ilim tahsil etmek ve eser yazmakla meşgul olmuş, bu esnada kendisine müracaat eden kimseleri irşâd etmiştir. Merhûm Bursalı Mehmed Tâhir de bunlardandır.

1299'da vefat eden Hariri-zâde, Eyüp Sultan yakınındaki Hasib Efendi dergâhının avlusundaki babasının mezarının yanına defnolunmuştur. Otuz iki yıllık kısa ömründe kırk kadar eser yazmış olan müellifin en meşhur kitabı, bir tarikatlar ansiklopedisi niteliğinde olan "Tibyânu Vesâilil-Hakâik fi Beyân-ı Selâsill't-Tarâik" adlı eseridir. (Bursalı Mehmed Tâhir, "Osmanlı Müellifleri", Hilâl Yayınevi, İst.,tarihsiz, c.I, s.144-145. Ayrıca geniş bilgi için bk., Yakup Çiçek, "Haririzâde Mehmed Kemâleddin Hayatı, Eserleri ve "Tibyânu Vesâilil-Hakâik", İstanbul, 1982)

makamları da denir. Biri ise "ehadyyet" makâmıdır. Mürşid-i kâmil, sâlike önce üç şey emreder. (وما خلقت الجن والانس الا ليعبدون)² âyet-i kerîmesince, insanlar ve cinler ancak Allah'a ibadet etmek için yaratılmışlardır. İbadetin kemâli ise, mahviyyet ve zilletten ibarettir.

1. Mürşid-i kâmilin emrettiği üç şeyden birisi ibadettir ki, bu ilimdir. Hizmetin sıhhatli olup olmadığı ilimle bilinir. Bu da üç kısımdır :

a) İbâdet : Bu, cennet arzusu veya cehennem korkusundan ötürü nefis ile yapılan ameldir. Ancak, hem kaynağı hem de maksadı açısından ma'lûdür.

b) Ubûdiyyet : Allah rızası için nefis ile ameldir. Bu da kaynağı açısından ma'lûl, gâyesi açısından ise hâlistir.

(اي ليعبدون)³ âyet-i kerîmesi buna işaret eder.

c) Ubûdet : Bu ise, Hak ile Hakk'a ibadet olup, her iki cihetten hâlistir. Mürşid-i kâmilin sâlike emrettiği ibadet işte budur. Bu ibadetin en büyük gayesi, Allah'ı bilmek (ma'rifet) olduğundan, İbn Abbâs (R.A.) yukarıdaki âyet-i kerîmede geçen (ليعبدون) tabirini "ma'rifet" manasıyla tefsir edip, (اي ليعرفون) buyurmuştur.

2. Mürşid-i kâmilin sâlike emrettiği şeylerin ikincisi, işte bu "ma'rifet"tir. Onun için, ibadetin kemâlinde, tarikatın esası olan "zıkr-ı dâimî-i vücûdî"yi telkin eder. Sâlik bunu yerine getirmekle, "yakaza" halî hasıl olur, gafletten kurtulur ve "ma'rifet"e erer.

3. Mürşid-i kâmilin sâlike emrettiği üçüncü şey ise, "ma'rifet"in gayesi olan "tevhîd"dir. Onun için bazı müfessirler, yukarıdaki aynı âyette geçen (ليعبدون) tabirini, "tevhîd" manasına (اي : ليعبدون) diyerek tefsir etmişlerdir. Tevhîd ile ikilik perdesi ortadan kalkıp, Allahu Teâlâ'nın birliği zâhir olur.

Şu halde, sülûkün esasından en büyük gaye "tevhîd"dir. Yukarıda bahsedildiği gibi, "tevhîd" makamları, üçü "sülûk", üçü

² Zâriyât, 56 : "Ben cinleri de insanları da ancak bana kulluk etsinler diye yarattım".

³ Hacc, 11 : "İnsanlardan kimi de Allah'a (dinin) yalnız bir tarafından (tutup) ibadet eder..."

"cezbe", biri de "ehadıtyet" makamları olmak üzere yedi tanedir :

A. SÜLUK MAKAMLARI :

1. "TEVHİD-İ EŞ 'ÂL" MAKÂMI :

Sâlik-i tâlib, yaratma, icâd ve hakikat cihetinden (قل كل من عند الله)⁴ deyip, âfâkî, enfûsî, zâhırî ve kalbî fiillerin arkasından Allahu Teâlâ'yı müşâhede eder. Böylece, gördüğü her fiilin Ma'sûk'un (Allah'ın) fiili olduğunu ve Allah'ın o fiille zâhır olduğunu idrâk edip, mürşid-i kâmilin telkîniyle, "zıkr-ı dâimî-i vücûdî" ile, (لا فاعل الا الله) râbitasıyla (الله) diyerek zikretmelidir. Bununla beraber, şer'i hükmü üzere (ما أصابك من حسنة فمن الله وما أصابك من سيئة فمن نفسك)⁵ âyet-i kerîmesini okuyup amel etmeli ki, mürşid-i kâmil'in önceki emrini yerine getirmeyi terkedip, bâtil "Cebriyye" mezhebi itikâdına girmiş olmamalıdır. (و الله خلقكم وما تعملون)⁶ âyet-i kerîmesince, yaratıcılığı Allah'a nisbet edip, amelî de kula nisbet etmek suretiyle, kulun keshbini açıkça kabul etmelidir. Nitekim Fâtiha suresindeki (اياك نعبد) ifadesi, kulun keshbini belirtmektedir. (اياك نستعين) tabiri ise, kuldun güç ve kuvveti nefyette ve "tevhid-i eş 'âl"i ifade etmektedir.

Bu makam, "fenâ" makamlarının birincisi olup, "fenâ-i eş'âl", "cennetül-ef 'âl" ve "tecellî-i eş 'âl" diye de isimlendirilir. Bu makam, "tedâni"dir. Yani Hakk'a doğru yükselmekle (mî'râc) ilgilidir. Bu makamda sâlike "mürîd" ve "tâlib" adı verilir.

2. "TEVHİD-İ SIFÂT" MAKÂMI :

Ârif olan kımse, Hz.Ma'sûk'un (Allah'ın) kudret, irâde, hayat, ilim, sem', basar, kelâm, tekvîn ve kemâl sıfatlarını, mürşidin tarifleriyle, âlemin zerrelere arkasında idrâk edip, bütûn mahlûkâtta ve kendi zâhır ve bâtınında tezâhür ettiklerini müşâhede ederek, onları Hakk'a nisbet eder. (لا موصوف الا الله) râbitasıyla, (الله) diyerek zikretmelidir. (فكشفنا عنك غطائك فبهرك اليوم حديد)⁷ âyet-i kerîmesince, perdenin

⁴ Nisâ, 78: "... De ki: ' Hepsi Allah tarafından...'

⁵ Nisâ, 79: " Sana gelen her iyilik Allah'tandır. Sana gelen her fenalık da kendindedir..."

⁶ Sâffât, 96 : "Halbuki sizi de, (elinizle) yapageldiğiniz şeyleri de Allah yaratmıştır".

⁷ Kâf, 22 : "...Senden perdeni kaldırıp açtık. Bugün gözün ne kadar

açılması, hatanın farkedilmesini gerektirir.

Bu mâkam da "fenâ" makamlarının ikincisi olup, "fenâ-i sıfât", "tecellî-i sıfât" ve "cennet-i sıfât" diye de isimlendirilir. Bu makam, "tedânî"nin orta derecesidir. Bu makamdaki sâlike de "muhibb" ve "ârif" adı verilir.

3. "TEVHİD-İ ZÂT" MAKÂMI :

"Âşık" olan kımse, bütün mahlûkatın varlıklarının, "hulûl" ve "ittihâd" söz konusu olmaksızın Hakk ile olduğunu, mürşidin irşâdıyla bilip ve görüp, onları Hakk 'a nisbet eder. (كل شيء مالك)⁸ âyet-i kerîmesince, (لا موجود الا الله) râbitasıyla (الله) diyerek zikretmelidir. (كل من عليها فان و يقمي وجهه ربك ذو الجلال و الاكرام)⁹ âyet-i kerîmesince de, Allah'ın zâtından başka mevcûd olmadığını açıkça müşâhede etmelidir.

Bu makâm ise, "fenâ" makamlarının üçüncüsüdür. "Fenâ-i zât", "cennet-i zât" ve "tecellî-i zât" da denilir. "Tedânî"nin son safhasıdır. Bu makamda, sâlikin mî'râcı, tam bir "sekr" hal ve Allah'ta fânî olma (fenâ fillâh) gerçekleşir. Bundan daha ileriye sülûk yoktur. Çünkü, (ليس وراء الذات مومي)¹⁰ denilmiştir.

Bu makamda datrenin yarısı geçilip, bundan sonra diğer yarısına "tedellâ" olunur. Yani, "sekr" halinden "sahv" haline geri dönülür. Bu ikinci yarıyı da "cezbe" makamları teşkil eder.

Bu makamda sâlike "âşık" denir. Daha sonra "sahv" haline ulaşır ve "bakâ billâh", yani "cezbe" makamlarına dahil olur. Bu makamdaki sâlik, beş "ilâhî hazret" olan "gayb ve lâhût", "ceberût", "melekût", "mülk ve nâsût" ve bunların hepsini şâmil olan "insan-ı kâmil" hazretlerinin hepsini, birini diğerinin zuhûr ediş yeri (mazharı) olarak müşâhede etmelidir.

keskindir !"

⁸ Kasas, 88 : "...O'nun zâtından başka her şey helâk olucudur".

⁹ Rahmân, 26-27 : "(Yer) yüzünde bulunan her canlı fânîdir. (Ancak) azamet ve ikrâm sahibi olan Rabbinî'nin zâtı bâki kalacaktır".

¹⁰ "Allah'tan daha ötede bir hedef yoktur".

B. "CEZBE" MAKAMLARI :

1. "CEM' " MAKÂMI :

Bumakamda "vahdet" zâhir, "kesret" ise bâtin olarak müşâhede olunmalıdır. Yani, (إن الله يقول علي لسان عبده سمع الله لمن حمده)¹¹ kudsi hadisi sırınca, Hakk'ı zâhir, halkı da bâtin olarak müşâhede edip, "vahdet" e ermekle, "kesret"ten alâkayı kesmelidir. Burada sâlik, mürşid-i kâmilin telkîniyle ve (الله لا سواه) râbitasıyla, (الله) diyerek zikretmelidir.

Bu makama, "kurb-u ferâz" ve "seyr-i mahabbî" derler. Bunun lîsâmı, (ما رأيت شيئا إلا ورأيت الله قبله)¹² ifadesidir. Bu makamda sâlike "murâd" ve "maktûl" adı verilir.

2. "HAZRETÜ'L- CEM' " MAKÂMI :

Bu makamda, "vahdet" bâtin Zat, "kesret" ise zâhir sıfatlardır. Yani, لا يزال عبدي يتقرب إلي بالنوافل حتى أحبه فإذا إجهته كنت له سمعا)¹³ kudsi hadisi sırınca, sâlik Hak Teâlâ'nın ayna olduğunu, mahlûkâtın da onda göründüğünü ve Allahu Teâlâ'ya nisbet edilen sıfatların O'nun zâtıyla olduğunu, mürşid-i kâmilin telkîniyle müşâhede edip, (الله) ismiyle zikretmelidir.

Bu makama, "kurb-u nevâfî" ve "seyr-i mahabbî" derler. Bunun lîsâmı, (ما رأيت شيئا إلا ورأيت الله بعده)¹⁴ ifadesidir.

Bu makamda, Zât'ın "vahdet"inden sıfatların "kesret"ine "tedellâ" ve tenezzül vardır. "Cezbe" makamlarının ikincisi ve "tedellâ" nın ortasıdır. Bu makamda sâlike "mahbûb" ve "mürîd bi-trâdeti'l-Hakk" (Hakk'ın irâdesiyle irâde eden) adı verilir.

11 "Şüphesiz Allah kulunun (Peygamberi'nin) diliyle, 'Allah kendisine hâmdeden kimseyi işitti' diyor..." (Müslim, Sahîh, Salât, 62)

12 "Hiç bir şey görmedim ki, ondan önce Allah'ı görmemiş olayım".

13 "Kulum bana nâfilelerle devamlı yaklaşır, tâ ki ben onu severim. Ben onu sevince de, onun kulağı, gözü, dili, eli ve ayağı olurum". (Buhâri, Sahîh, Rikâk, 38; Ahmed b. Hanbel, Müsned, c.VI, s.256).

14 "Hiç bir şey görmedim ki, ondan sonra Allah'ı görmemiş olayım".

3. "CEM'UL-CEM" MAKÂMI :

Bu makamda sâlik, Zât'ın "vahdet"ini, zuhûr ettiği şeylerin (mezâhir) "kesret"i ile; mezâhîrin "kesret"ini de Zât'ın "vahdet"i ile müşâhede ederek, (الله) ismiyle zikretmelidir. Allah'ın "vahdet"inin zuhûru "kesret" ile, "kesret"in vücûdu (varlığı)da "vahdet" iledir. "Vahdet" "kesret"e dönüştükçe ortada zâhîr olmaz. "Kesret", Ma'sûk'un yanı Allah'ın mertebeleridir. O mertebeler, "kesret"iyle birlikte iki kısımdır. Biri; "müesstre" olup, zâtî isimler ve fiilî sıfatlardır. Diğeri ise; "müteesstre" olup, hissi renkler ve akli mânâlardır. (هو الله و الآخر و الظاهر و الباطن)¹⁵ âyet-i kerîmesince, evvel, âhîr, zâhîr ve bâtın Cenâb-ı Hakk'tır.

Bu makamın lîsânı ise, (رأيت شيئا إلا و رأيت الله معه) ifadesidir. Bu beraberlik (ma'iyyet), tecelliyâtta "kesret" olmasından ötürü olup, nisbidir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de (وهو معكم أينما كنتم)¹⁷ buyurulmuştur. Bu "ma'iyyet" tecelliyâtta birbirlerine göredir. Hakîkatte ise "ma'iyyet" yoktur. Nitekim hadis-i şerifte (كان الله ولا شيء معه)¹⁸ buyurulmuştur. Hz. Ali (K.V.)de bu hadis-i şerifi (وهو الآن علي ما هو عليه كان)¹⁹ şeklindeki veciz sözüyle tamamlayarak, "ehadiyyet" makamına işaret buyurmuşlardır. Bu makamda, Zât'ın "vahdet"inden sıfatların "kesret"iyle eserlerin "kesret"ine "tedellâ" ve tenezzül olunur. Bu makam "cezbe" makamlarının sonuncusu ve "tedellâ"nın nihâyetidir. Bu makamda sâlike "vâsî" ve "muhakkık" adı verilir.

Burada konunun daha iyi anlaşılması için, bütün bu makamların şekli, temsîli olarak büyük bir daire ve onun etrafında da küçük daireler yerleştirip, "fenâ", "bakâ", "tedânî" ve "tedellâ" ifade edilmiş, dairenin merkezine de bir nokta konularak, "ehadiyyet"e işaret edilmiştir. Bunları kuşatan "ma'rîfet" dairesi adıyla ikinci bir daire, onu da kuşatan "amel-i şeriat ve tarikat" dairesi denilen üçüncü bir daire konularak, amel ve ibadetsiz "ma'rîfet"e, "irfân"sız da "tevhüd"e vâsîl olunamayacağı gösterilmiştir. Bu daireler birbirini

¹⁵ Hadid, 3 : "O hem evveldir, hem âhirdir, hem zâhirdir, hem bâtındır".

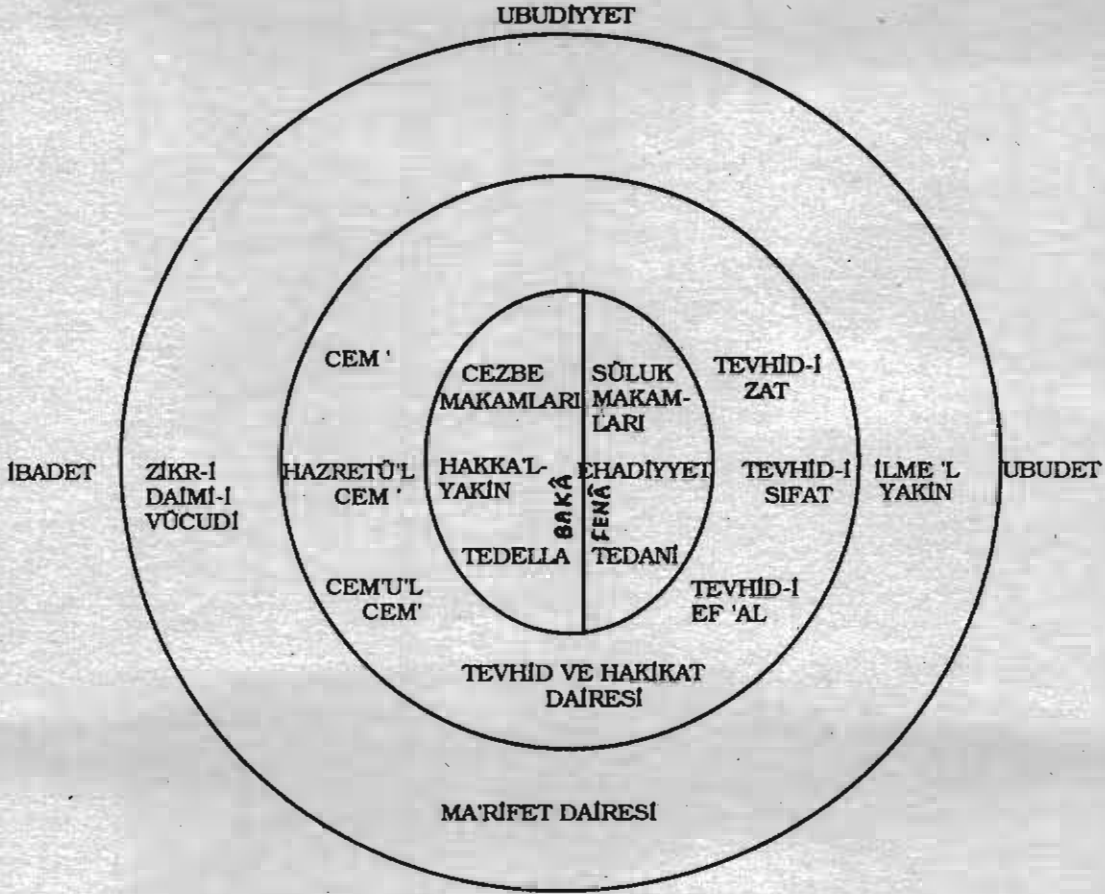
¹⁶ Hiç bir şey görmedim ki, onunla beraber Allah'ı görmemiş olayım".

¹⁷ Hadid, 4 : "...Nerede olursanız olun, O sizinle beraberdir".

¹⁸ "Allah var idi ve onunla beraber hiç bir şey yoktu". (Aclûni, Keşf'ül-Hafâ, Beyrut, 1352, c.II, s.130; Aliyyü'l-Kârî, Mevzû'âtü'l-Kübrâ, tahkik : M.es-Sabbâg, Beyrut, 1391, s.236).

¹⁹ "O şu anda da öyledir".

kuşatmakta olup, şu şekildedir :



AMEL-İ ŞERİ'AT VE TARİKAT DAİRESİ

Bu dairenin yarısı olan "fenâ" tarafı, "ayne'l-yakîn"â nâzır olup, sâlik, isim ve sıfatlarla amel etmeye mazhar olur ve fiilleri, sıfatları ve zâtı Hakk'ın vücûduna ayna yapıp O'nu müşâhede eder. Dairenin diğer yarısı olan "bakâ" tarafı ise "hakka'l-yakîn"e nâzır olup, meczûb ve mûntehî sâlik, "cem" 'i, "hazretü'l-cem" 'i ve "cem'u'l-cem" 'i, Ma'sûk'un (Allah'ın) hakikatının aynı olarak müşâhede eder. Fakat şekilde "âlem" diye isimlendirilen, Ma'sûk'un aynı değildir. Çünkü onun hakikâtte vücûdu yoktur. Ancak,

Ma'sûk'un onun kılığına bürünmesi sebebiyle, bizim görmemiz açısından vücûdu vardır. Bu kılığa bürünmesi (telebbûs) de bizim görmemize nisbetledir. Fakat Hz.Ma'sûk'a nisbet etmek, (علي ما هو عليه كان)²⁰ tenezzühü üzeredir.

(سبحانه و تعالي عما يولون علوا كبيرا)²¹.

C. "EHADİYYET" MAKÂMI :

"Ehadıyyetü'l-cem' " diye tabir edilen bu makam, "hakikat-ı hakka'l-yakîn" makâmı olup, dâirenin merkezi olan nokta bunu ifade eder. Bu makam, Rasûl-ı Ekrem (S.A.S.)'e mahsûstur. Oraya ondan başkası vâsıl olamaz. Ancak, "Hakikat-ı Muhammedıyye"nin verâseti ile, ondan bir adım geride olmak üzere vâsıl olur.

Bu makama "yetim malı" (mâlû'l-yetîm) derler. (ولا تقرها مال)
Bu makama "yetim malı" (mâlû'l-yetîm) derler. (ولا تقرها مال)
22 âyet-i kerîmesiyle Cenâb-ı Hakk bu makâma işaret buyurmuşlardır. "Ahsen-i vech" (التي هي أحسن) olan, verâsettir. Mürşid-i kâmil telkîniyle, "vahdet-i gayr-i kesret" ve "kesret-i gayr-i vahdet" müşâhede ederek (الله) ismiyle zikretmelidir. (وما رميت إذ رميت و لكن الله رمي)²³ 3 âyet-i kerîmesi buna şahittir. Bu makamın lîsânı da, (ما رأى الله إلا الله)²⁴ ifadesidir.

Doğruyu Allah söyler ve doğru yola o hidâyet eder. Allah'ın kısa bir zamanda, bir kaç saat içerisinde ortaya çıkardığı bu risâle, Hicret'in 1290 senesinin Rabî'u'l-âhîr ayının yirmibirinde, pazartesi günü, İştîp şehrinin uzağındaki bir köyde, orada müsafir olduğum bir anda yazılmıştır. Ben, sâliklerin en fakîri Muhammed Kemâleddîn el-Harîrî el-Halvetî el-Melâmî'yim. Allah o kimseye en yüksek makamı nasip etsin. Allah'ın salâtu, efendimiz Hz.Muhammed'in, âilelerinin ve bütün ashâbının üzerine olsun. Hamd, âlemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur²⁵.

²⁰ Bk : 18 numaralı dipnot

²¹ İsrâ, 43: "O bundan tamamıyla münezzehtir, yücedir, büyüktür".Metinde şu şekildedir : تعالي الله سبحانه عن ذلك علوا كبيرا

²² En'âm, 152: "Yetimin malına... o en güzel olanından başka bir suretle yaklaşmayın. ..."

²³ Enfâl, 17: "...Attığın zaman da (Habîbim) sen atmadın, ancak Allah attı. ..."

²⁴ "Allah'ı Allah'tan başkası görmedi".

²⁵ Bu risâlenin sadeleştirilmesinde esas aldığımız nüshanın sonunda, Emin Derviş Hamid tarafından istinsâh edildiği kaydı mevcuttur. İstinsâh tarihi zikredilmemiştir.